

РОЗДІЛ 1. ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ДУМКИ

КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ ЯК СКЛАДОВА РОЗВИТКУ ФЕРМЕРСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

COMPETITIVENESS AS A PART DEVELOPMENT OF FARMS: THEORETICAL ASPECTS

УДК 631.1.016

Горіховський М.В.

аспірант кафедри менеджменту,
публічного управління
та адміністрування
Подільський державний
аграрно-технічний університет

Чикуркова А.Д.

д.е.н., професор,
завідувач кафедри менеджменту
організацій і адміністрування
Подільський державний аграрно-
технічний університет

У статті розглянуто сутність поняття «конкурентоспроможність фермерських господарств» та проаналізовано за допомогою результатів SWOT-аналізу можливі шляхи підвищення рівня конкурентоспроможності фермерських господарств Хмельницької області в цілому та Кам'янець-Подільського району зокрема.

Ключові слова: конкурентоспроможність, фермерські господарства, SWOT-аналіз, розвиток.

В статье рассмотрена сущность понятия «конкурентоспособность фермерских хозяйств» и проанализированы с помощью результатов SWOT-анализа возможные

пути повышения конкурентоспособности фермерских хозяйств Хмельницкой области в целом и Каме-нец-Подольского района в частности.

Ключевые слова: конкурентоспособность, фермерские хозяйства, SWOT-анализ, развитие.

The article deals with the essence of the concept of «competitiveness of farms» and analyzed using the SWOT-analysis of the results possible ways of improving the competitiveness of the Khmelnytsky region at large farms and Kame-netz-Podolsk district in particular.

Key words: competitiveness, farms, SWOT-analysis, development.

Постановка проблеми. У зв'язку з глобалізаційними особливостями розвитку української економіки та сільського господарства дрібним підприємствам все важче конкурувати з великими підприємствами та об'єднаннями. Тому сьогодні, як ніколи, шляхи підвищення конкурентоспроможності фермерських господарств є актуальним напрямом наукових досліджень. Метою цих досліджень є розробка заходів із запобігання банкрутства фермерських господарств та занепаду сільських територій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням конкурентоспроможності фермерських господарств присвячені праці таких вчених, як: Добрунік Т. П. [4], Месель-Веселяк В.Я. [5], Мохненко А.С. [6], Лясковець Е.Г. [7], Чикуркова А. Д. [1; 8] та інш.

Постановка завдання. Метою дослідження є аналіз поняття конкурентоспроможності та розгляд за допомогою результатів SWOT-аналізу можливих шляхів та загроз на шляху підвищення рівня конкурентоспроможності фермерських господарств Хмельницької області та Кам'янець-Подільського району.

Виклад основного матеріалу дослідження. Теперішнє становище агропромислового комплексу України призводить до укрупнення аграрних формувань та збільшення їх земельного банку, як наслідок – усе менше сільськогосподарських земель обробляється фермерами чи об'єднаннями громадян (кооперативами). Після земельної реформи, яка призвела до ліквідації колгоспів та розпаювання земельного фонду між

селянами, більшість сіл та селищ почали переживати не найкращі часи. Глобалізаційні фактори впливу на ведення сільськогосподарського бізнесу та створення агрохолдингів і латифундій призвело до критичного рівня безробіття на селі [1].

Справжній український агробізнес сьогодні можна розділити на декілька категорій гравців, що працюють на цьому ринку. Спочатку по своїй вазі та мірі заробляння коштів йдуть холдинги-гіганти, які орендують, або суборендують у колишніх колгоспах, товариствах, колективних господарствах та які мають в своєму земельному банку від ста тисяч до півмільйона гектарів землі. В основному вони використовують мало затратні технології виробництва та обробітку ґрунту та вирощують високоприбуткові культури (соя, ріпак, пшениця, соняшник рідше кукурудза, ячмінь, хміль), і забезпечують свої внутрішні потреби у сировині. Далі в структурі виробництва галузі тваринництва на першому місці йде курятина (яйці, тушка), свині та рідко молоко і м'ясо ВРХ, інколи в складі холдингів є філії, які займаються садівництвом та овочівництвом, ще рідше зустрічаються підрозділи, які займаються вівцями на м'ясо та молоком з переробкою на бринзу. Промислові потужності холдингів працюють на переробку і виробництво олії, цукру, концентрату соків та комбікормів для внутрішніх потреб. виробляють зерно, яйця, соняшникову олію, цукор і курятину [2].

Основними конкурентними перевагами сільського господарства є природні ресурси, кваліфікація кадрів, рівень технології і якості виробництва сільськогосподарської продукції, матеріальні

та фінансові ресурси, наявність державної підтримки та характер конкуренції. Головною перешкодою для розвитку конкуренції вітчизняного сільського господарства є той факт, що значна частина виручки залишається у посередників, самі ж сільськогосподарські товаровиробники реалізують продукцію за низькими цінами і вхід на ринок для фермерів практично закритий. Відомо, що у всіх галузях економіки прибуток концентрується в окремих частинах ланцюжка створення вартості продукції, з цієї причини будь-яке підприємство прагне зайняти місце в тих сферах, де прибутковість вище. Саме тому сьогодні в Україні пріоритетною є посередницька діяльність, а не виробництво продукції [3].

Конкурентоспроможність аграрного виробництва характеризується рівнем забезпеченості внутрішнього попиту країни за рахунок власного виробництва (самозабезпеченість), а також його ефективністю, що в кінцевому результаті формує рівень національної продовольчої безпеки. Внутрішній попит країни на сільськогосподарську продукцію визначається рівнем її споживання населенням і забезпеченості інших внутрішніх технологічних потреб сільськогосподарських товаровиробників [4].

Конкурентоспроможність суб'єктів господарювання – це багатогранне поняття, яке визначається різними методичними підходами та кількісними критеріями виміру. Водночас, конкурентоспроможність фермерських господарств має характерні особливості, пов'язані як зі специфікою сільського господарства як виду економічної діяльності, так і з особливостями функціонування фермерських господарств як організаційно-правової форми [5].

Потреба зосередження уваги щодо методологічних аспектів дослідження функціонування малих форм господарювання в аграрному секторі обумовлена тим, що на початку розвитку фермерських господарств, оцінка їх діяльності здійснювалась із застосуванням методологічних підходів дослідження діяльності великотоварних господарств. Результатом застосування цих підходів щодо аналізу діяльності фермерських господарств стало те, що були допущені помилки.

Зокрема, значно перебільшувалось значення і спроможності фермерства стосовно забезпечення зростання обсягів виробництва продукції. На основі проведених розрахунків стверджувалось, що українські фермери здатні забезпечити виробництво значних обсягів аграрної продукції. Теперішній етап функціонування фермерських господарств спростував ці недостатньо обґрунтовані і значно перебільшені прогнози. Зараз фермери забезпечують виробництво менше 3% продукції сільського господарства і ледве зводять кінці з кінцями за результатами своєї діяльності [6].

Зазначені методологічні підходи щодо оцінки діяльності фермерських господарств не є випадковими. Вони мають закономірні особливості. Це зумовлено тим, що поява нових для України форм господарювання супроводжувалася старими підходами щодо оцінки їх діяльності. Саме тому висвітлення особливостей методології аналізу діяльності фермерських господарств не обмежується сферою їх діяльності: коріння цих особливостей слід шукати в загальних дослідженнях розвитку суспільних відносин. Саме за таких умов відбувалось обґрунтування переходу економіки України до вільного ринку. Визначення цілі та обґрунтування результатів дослідження відбувалося із нехтуванням умов реальної дійсності і компенсувалося прискоренням курсом формування ринкових відносин. З огляду на це, варто відмітити, що вітчизняні керівники і деякі дослідники не завжди прислуховувались до цінних порад висококваліфікованих спеціалістів.

Так ще у січні 1990 р., тобто на початку формування фермерства, відомий американський економіст Дж. Гелбрейт зауважив, що «... ті, хто говорить, а багато говорять про це жваво і не задумуючись, – про повернення до вільного ринку часів Сміта, не праві настільки, що їх точка зору може бути сприйнята, як психічне відхилення клінічного характеру. Це те явище, якого у нас на Заході нема, яке ми не стали б терпіти і яке не могло б вижити. Наше життя пом'якшується і захищається урядом, для східноєвропейців капіталізм в його чистому вигляді був би таким же неприпустимим, як він був неприпустимим для нас» [7].

Особливістю функціонування фермерських господарств є те, що в них не завжди є можливості самостійно, в повному масштабі, забезпечити маркетингову діяльність, гарантії реалізації виробленої продукції, гарантованого матеріально-технічного і фінансового забезпечення виробництва, селекційно-генетичних заходів. На ринку фермер вступає у економічні відносини, які регламентуються системою законів, аграрною політикою, кредитною системою держави, системою матеріально-технічного постачання сільськогосподарського виробництва, формами і каналами реалізації продукції та інші [4].

Обґрунтовано, що вивчення конкурентоспроможності аграрного підприємства на ринку робочої сили повинно базуватися не тільки на дослідженні суті і співвідношення попиту та пропозиції на ринку робочої сили, а й стадій відтворення цього специфічного товару, взаємодія яких за певних економічних умов забезпечує перерозподіл зайнятих. У роботі зазначено, що конкурентоспроможність аграрного підприємства на ринку робочої сили розглядається як вираження його здатності бути пріоритетним при виборі місця роботи реальним або потенційним працівником, а також

створення для нього набору мотиваційних переваг і можливостей формувати, розвивати й реалізувати свій потенціал та інтегровано узгоджувати стратегічні цілі підприємства з власними [8].

На нашу думку для фермерського господарства конкурентоспроможність – це забезпечення оптимального співвідношення між обсягами виробництва і реалізації продукції та його ресурсним потенціалом, платоспроможності і інвестиційної привабливості підприємства, зменшення природних і економічних ризиків приватного господарювання. З іншого боку під конкурентоспроможністю слід розуміти здатність фермерських господарств виробляти продукцію, яка користується попитом на ринку, а також шукати напрями збільшення своєї частки на ринку.

З наведеного визначення конкурентоспроможності фермерських господарств можна виокремити три складові:

– реальна конкурентоспроможність, яка забезпечує виробництво і показує його здатність виробляти і реалізувати конкурентоспроможну за своєю якістю і ціною продукцію;

– потенційно-ресурсна конкурентоспроможність фермерського господарства, яка відображає ефективність використання виробничо-ресурсного потенціалу;

– інвестиційна привабливість, як результат інвестиційної конкурентоспроможності, яка передбачає здатність спрямування інвестиційних вкладень так, щоб забезпечити їх окупність і трансформацію у зростання виробництва, отримання результатів для розширеного відтворення і гарантоване повернення вкладеного капіталу.

Конкурентоспроможність фермерських господарств залежить від великої кількості факторів, які умовно можна поділити на внутрішні: (земля та її якість, трудові ресурси, засоби виробни-

Таблиця 1

SWOT-аналіз фермерських господарств Хмельниччини

Сильні сторони	Слабкі сторони	Можливості	Загрози існуванню
Невеликий стартовий капітал	Обмежений (локально) ринок	Зростання до рівня «Великого» бізнесу	Швидкість повного розорення
Висока ефективність	Обмежені перспективи зростання	Збалансований розвиток	Швидке досягнення «максимуму» зростання
Гнучкість	Висока залежність від примх кон'юнктури	Міцна ніша на «своєму» ринку	Легкість проникнення конкурента в цю нішу
Самостійність	Відсутність впливової підтримки	Творча самореалізація	Уразливість до рейдерських атак

Джерело: розроблено автором

Таблиця 2

SWOT-аналіз діяльності фермерських господарств Кам'янець-Подільського району

Сильні сторони:	Слабкі сторони:
<ul style="list-style-type: none"> – Забезпеченість трудовими ресурсами – Розмір земельних ресурсів – Рентабельність продукції – Значний асортимент продукції – Достатня сировинна база – Природно-кліматичні умови – Стійка платоспроможність 	<ul style="list-style-type: none"> – Недостатній рівень матеріально-технічної бази – Нестабільність і суперечність нормативно-правової бази – Недостатність кваліфікованої робочої сили – Слабка фінансово-кредитна підтримка держави – Маркетингова політика – Негативні демографічні зміни – Слабкий рівень впровадження інновацій та використання інноваційних технологій в процесі виробництва і управління фермерським господарством
Можливості:	Загрози:
<ul style="list-style-type: none"> – Підвищення рівня інвестиційної та інноваційної діяльності – Удосконалення економічних механізмів регулювання фермерства – Об'єднання фермерських господарств у кооперативи, а точніше в обслуговуючі кооперативи. Удосконалення форм первинного обліку в залежності від напрямку спеціалізації, обсягів виробництва та реалізації продукції – Формування стійкого кредитно-фінансового обслуговування фермерських господарств (створення регіонального банку для обслуговування фінансових операцій фермерів) 	<ul style="list-style-type: none"> – Відсутність стратегічних програм і механізмів функціонування фермерських господарств – Недосконалість механізму довгострокового кредитування та оподаткування фермерських господарств – Недостатня кількість фінансових ресурсів для погашення кредиторської заборгованості – Політична розгалуженість – Нестабільність, спричинена глобалізаційними процесами

Джерело: розроблено автором

цтва, матеріалозабезпеченість, ступінь кооперування господарської діяльності) та зовнішні – селекційно-генетичний і агро-біо-кліматичний потенціал регіону, законодавча база, державна підтримка фермерських господарств, кредитна система, умови реалізації продукції та матеріально-технічне забезпечення, діяльність інших господарств-конкурентів [4].

З огляду на різноманітність видів фермерських господарств, спостерігаються певні відмінності їх функціонування та розвитку, що породжуються різними підходами до прийняття рішень. На даний час не визначено стратегії розвитку фермерських господарств на майбутнє, основою якої є визначення їх позицій на ринку. Для визначення даної стратегії можна застосовувати різні методи стратегічного аналізу.

Нами використано SWOT-аналіз як пріоритетний метод оцінки позиції фермерського господарства, з огляду на вплив внутрішніх і зовнішніх чинників та з урахуванням їх сильних і слабких сторін.

Використовуючи SWOT-аналіз як інструмент стратегічного аналізу, ми виявили сильні і слабкі сторони фермерських господарств області, визначили можливості їх розвитку і загрози їхньому існуванню (табл. 1).

Наразі бути фермером це не тільки шлях який має багато нових можливостей та переваг, але й тернистий шлях, на якому фермера спіткають різні труднощі й бар'єри подолання яких неможливо без формування ефективної системи державної підтримки цього неоднозначного, але об'єктивно необхідного сектора аграрної економіки України.

У подальшому ми дослідили за допомогою SWOT-аналізу ситуацію з фермерськими господарствами Кам'янець-Подільського району, в даному районі зосереджено 62 господарства, що становить близько 3,9% від загальної кількості фермерських господарств області (табл. 2).

Здійснивши SWOT-аналіз ми бачимо, що потенціал для стабільного розвитку нашого регіону присутній в позитивній тенденції, основні загрози можна усунути при умові співпраці трьох складових: асоціації фермерів, місцевих органів самоврядування та навчальних закладів регіону.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Фермерські господарства – це насамперед робочі місця в сільській місцевості та розвиток сільських територій. Для ведення успішної конкурентної боротьби в першу чергу потрібна інформація та знання ринку, кон'юнктури ринку, вміння продавати і просувати свій продукт. Як не одноразово нами було наголошено, що фермери мають об'єднуватися самі між собою, місцевою владою та науковцями, з метою посилення своєї конкурентоспроможності в протистоянні великим агрокомпаніям та агроформуванням, що і буде нашим перспективним напрямом наукових досліджень.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Горіховський М.В. Сучасний стан кооперативного руху в Хмельницькій області / А.Д. Чикуркова, М.В. Горіховський // Збірник наукових праць ПДАТУ. Економічні науки. – 2015. – № 23. – С. 14–22.
2. Горіховський М.В. Перспективи розвитку фермерських господарств у Хмельницькій області / Горіховський М.В. // Development of social and economic systems in a global competitive environment. – 2016.
3. Horihovskyy M.V. Methods of assessment of competitiveness of agriculture / Horihovskyy M.V. // Buletinul Științific al Universității de Stat „Bogdan Petriceicu Hasdeu” din Cahu. – 2015. – № 2. – С. 13–19.
4. Добрунік Т. П. Фактори забезпечення конкурентоспроможності фермерських господарств регіону в сучасних умовах / Т.П. Добрунік // Вісник соціально-економічних досліджень. – 2012. – № 2. – С. 72-79.
5. Месель-Веселяк В.Я. Напрями забезпечення конкурентоспроможності аграрного виробництва // Економіка АПК. – 2009. – №. 10. – С. 7-14.
6. Мохненко А. С. Розвиток фермерських господарств в системі факторів конкурентного середовища: теорія, методологія, практика : дис. докт. ек. наук : 08.00.04 / Мохненко А. С. – Херсон, 2011. – 435 с.
7. Лясковець Е. Подальші кроки економічної реформи / Е. Лясковець // Економіка, закон, ринок. – 1994. – № 4. – С. 37-39.
8. Чикуркова А. Д. Система стратегічного управління персоналом суб'єктів господарювання в аграрному секторі економіки: монографія / А.Д. Чикуркова. – Кам'янець-Подільський: Зволейко Д.Г., 2012. – 428 с.